

KULTUSZ- ÉS RÍTUSELEMELK A DRAMATIKUS JÁTÉKOKBAN

UJVÁRY ZOLTÁN

Mind az európai, mind az Európán kívüli népek maszkjaival, dramatikus szokásaival, színjátékaival és az ezekhez gyakran kapcsolódó táncokkal foglalkozó kutatók fontos figyelmet fordítottak, olykor vizsgálatuk középpontjába állították a mítoszokkal, kultuszokkal és a különböző rítuscselekvésekkel való kapcsolatok és összefüggések kérdéseit. E témakörök két tudós kutatójának, *Mannhardt Wilhelmnek*¹ és *Frazer James Georgnak*² az egész életművét az a gondolat hatja át: az emberiség szokásai, játékok, maszkok, a néphagyomány összes jelensége, rítusok, varázscselekvések stb. hogyan alakultak ki, és mi állott a rendkívül szerteágazó folyamat elején. Évszázadokat, évezredekkel kellett átívelni, korokat és népeket összekapcsolni. A párhuzamok meglepő eredményeket mutattak. Nagyszámú formai hasonlóság az újkori európai szokásélelem és az antik kultuszok, a természeti népek mítoszai között, felbátorította a kutatókat arra, hogy sok mai szokást funkcionális tekintetben is azonosítsanak évezredekkel ezelőtti rítusokkal, mágikus tevékenységekkel és különböző kultuszbeli jelenségekkel. Az ilyen vizsgálat még elméletileg is sok buktatót rejt magában. Az etnológiai kutatások eredményei azonban jól bizonyítják, hogy a legmerészebb következtetések és elméletek is milyen jelentős lépéssel járulnak hozzá egy-egy probléma megoldásához. Az alapvető kérdések kezdetektől az érdeklődés előterében állnak. Ezek megközelítése, a jelenségek magyarázata módszerektől, irányzatoktól függően különböző és az eredmény is az, de a részletigazságok nagymértékben hozzájárulnak a helyes kép kialakításához. A mítosz, a mágia és a kultusz kérdéseit egyetlen kutató sem kerülheti el, ha a jelenségek mögé kíván tekinteni. Bármennyire más irányból közelített pl. *Csicserov V. I.*³ és *Propp V. J.*⁴ a kalendáris szokásokhoz és a dramatikus játékokhoz, végső elemzésben az agrárkultuszhoz, az ősök kultuszához, a rítusokhoz és a különböző hiedelmekhez jutottak el. Ennek bűvköréből egyetlen kutató sem tudta kivonni magát. A rejtély felfedése a legnemesebb feladat. A hajdani kultuszok, mítoszok és rítusok világába való behatolás reménye inspirálólag hat. A nagy rejtély feltárására minden kutató kísérletet tesz. Jól mutatják ezt a dramatikus szokásokkal és maszkos alakoskodó játékokkal foglalkozó munkák.

A színjátékok eredete rendszerint nem csak szokástörténeti kérdéseket vet fel, hanem a rítusok és a mítoszok területére vezetik el a kutatót. A rítustól a színjátszásig kétségkívül hosszú az út, s az egyes szakaszokat is nehéz megállapítani, mégis a kutatók általában egyetértenek abban a kérdésben, hogy a dráma és a színjátszás kultikus ere-

1. *Mannhardt, W.* 1904–1905.
2. *Frazer, J. G.* *The Golden Bough*
3. *Csicserov, V. I.* 1957.
4. *Propp, V. J.* 1963.

detre vezethető vissza. A magyar népi színjátszást európai összefüggésben vizsgáló *Dömötör Tekla* műveiben a rítus és a mítosz kérdéseit előtérbe helyezi és hangsúlyozza, hogy a maszkos játékok jelentékeny része kultuszok emlékét őrzi. Többször rámutatott arra, hogy a rítustól a színjátszásig milyen bonyolult a folyamat: ugyanaz a rítusforma különböző tartalom hordozója lehet.⁵ Idevonatkozóan az európai népszokásokban és népi színjátékokban a példák sokaságával találkozunk. Ezekből – az ugyanazon játék különböző magyarázatára – előzetesen csak egyet említünk, a *Kosztroma* néven ismert orosz népi játékot. Az egymástól eltérő hipotézisek szerint a dramatikus szokás eredetének mítosz az alapja, kapcsolatba hozható a meghaló és feltámadó istenek kultuszával, a halott ősök tiszteletének kultuszával, a növényzet szellemével, agrárrítusokkal, engesztelő szertartásokkal stb.⁶

A termékenység mágiaival való kapcsolat szinte kivétel nélkül fontos szerepet kap a dramatikus szokásokat vizsgáló munkában. A játékoknak a termékenység rítusokkal való összefüggését a kutatók általában egyértelműen hangsúlyozzák. Az alapeszmét a termékenységre irányuló cselekedetek határozzák meg, az azzal kapcsolatos rítusok újra és újra visszatérnek. Amikor azonban a rítusok elvesztették eredeti jelentésüket és a közösség tagjai már nem értették, akkor mítosszá alakították át és új értelmezésben éltek tovább a szokásokban és a játékokban.⁷ A maszkteóriákban is fontos hangsúlyt kap a rítus és a mítosz. Utalok pl. arra a véleményre, amely szerint a maszkok a mitológiai absztrakciók konkretizált és emblematikus megvalósulásai, amelyeket azért alkotnak, hogy felnagyítsák, megerősítsék és kódolják egy adott közösség hiedelmeit, metafizikáját, kozmológiáját és alapvető létfilozófiáját.⁸ A többirányú megközelítést és magyarázatokat jól mutatják a természeti népek mítoszaival, maszkjaival, táncos szokásaival és játékaival foglalkozó munkák is.⁹ Szintén általánosnak tekinthető annak a hangsúlyozása, hogy eredetileg a maszk vagy az a személy, aki a maszkot viselte, valamilyen erőt vagy szellemet képviselt, és a rituális táncokban való használata fontos aspektusa volt a vallási és közösségi életnek.¹⁰ Ehhez a magyarázathoz jutnak el az európai népek vegetációs kultuszával foglalkozó kutatók is. A maszkos játékok hátterében azok a rítusok állnak, amelyekben az ember a maszk révén a termékenység érdekében magasabb erő birtokába igyekszik kerülni, hogy azáltal a rítusok legfontosabb célját, a termékenység erőnek az egyik vegetációs periódusból a másikba való átvitelét elérjék.¹¹ A kultikus háttér kérdését számos kutató érinti és a „pogány” rítusoknak a keresztény liturgiával való összekapcsolódására is felhívják a figyelmet.¹²

Az említett példák jól mutatják a témakör sokrétű és bonyolult voltát. Az alábbiakban azokkal a dramatikus szokásokkal és népi játékokkal foglalkozom, amelyekben a kultuszokkal, illetőleg a különböző rítusokkal és hiedelmekkel való kapcsolatokra mutató elemek megfigyelhetőek. A vizsgálat elején jogosan vetődik fel az az alapvető kérdés, hogy a magyar és tágabban az európai népi játékok őrizenek-e, és ha igen, akkor milyen formában, kultuszra, mítoszra és rítusra mutató vonásokat. Ezek az európai parasztság hagyományaiban elsősorban a mezőgazdasági szokásokkal függnek össze.

5. *Dömötör T.*, 1983.

6. *Guszev, V. E.* 1977. 30–31.

7. *Krappe, A. H.* 1964. 273.

8. *Ebong, I. A.* 1984.

9. *Schweegee-Hefel, A.* 1980.

10. *Lommel, A.* 1981. 7.

11. *Nilson, M. P.* 1941. 46–47.

12. *Kretzenbacher, L.* 1951. 4–8.

A kultuszokkal és rítusokkal összefüggő kérdésekre különösen tanulságos példákat nyújtanak az európai népek teriomorf maszkos játékaik. Ezek közül a legtöbb problémát felvető kecskemaszkra utalok. Ez az állatmaszk az antik kultúráktól napjainkig ismeretes és valamilyen formában Európa valamennyi népének hagyományában előfordul. Eredetét, funkcióját illetően számos magyarázat ismeretes. Ezek szerint a kecskemaszkos játékok hátterében elsősorban az agrárkultusz, illetőleg az ősök kultusza áll. *Mannhardt Wilhelm* behatóan foglalkozik a kecske és általában a baknak nevezett állat megjelenítésével, a népi játékokban való előfordulásával és funkciójával. Az agrármágiával való kapcsolatát egyértelműen bizonyítja. A kecskemaszkos játékokat a vegetációt megszemélyesítő démoni lények közé sorolja.¹³ Ez a problémakör különösen előtérbe kerül a szláv népek kecskemaszkos játékaiknak vizsgálata során. Főleg a lengyelek és a keleti szlávok (elsősorban ukrán, fehérorosz) kecskemaszkos játékaiból világosan kitűnik, hogy a kecske a termékenység állata, és a kecskemaszkos alakoskodás nem pusztán játék, hanem rítuscselekvés is.¹⁴ A keleti szláv szokások jó példát nyújtanak ennek a minden kétséget kizáróan nagymúltú állatmaszknak a kultikus vonatkozásaira. Hasonló következtetés vonható le a medvemaszkos, a lómaszkos és a gólyamaszkos játékokkal kapcsolatban is. Nagyszámú példa bizonyítja a medve termékenységi állatként való szerepét, és ez a funkciója a recens játékokban is kifejezésre jut. Az állatmaszkos játékokban számos olyan mozzanat van, amely a termékenységi rítusra, a vegetációval kapcsolatos kultuszra mutat. Ezek a vonások a funkciójában teljesen átalakult komikus játékokban és maszkos alakoskodó szokásokban is felfedhetők. Mindezekre az állatmaszkok vizsgálatával kapcsolatban részletesen kitérek.

A rítussal összefüggő játékok közül a legegységesebb funkcionális magyarázata az európai népek körében nagy területen ismert *tuskóhúzás*nak van. A tuskóhúzás szokása ismeretes volt a magyar nyelvterületen is. Eredeti funkciója a közelmúlt népi játékaiban már elhomályosult, a történeti példák azonban jól bizonyítják, hogy a tuskóhúzás (*tőkehúzás, rönkhúzás, törzsökhúzás* stb.) az ekehúzásnak, illetőleg a rituális szántásnak az emléke. Az ekehúzás olyan rítuscselekvés volt, amelynek a célja termékenységaráztalás. Olyan mágikus szertartás, amely a termékenységre, a termésre, a földbe vetett mag életre keltésére irányult. Az agrárkultusz legfontosabb rítusai közé tartozott.

Az ekehúzás játékká válását jól mutatja a tuskóhúzás. A szokás a farsangi hagyománykörhöz kapcsolódott. (Sporadikusan a szilveszteri, a húsvéti és a lakodalmi játékokban is előfordult.) A játékkal a pártában maradt „vénlányokat” tréfálták meg. A legények a férjhez nem ment lányok udvarára fatuskót húztak, vagy többnyire csak a farsangi felvonulás menetében húzták a farönköt, annak jeléül, hogy a faluban azon a farsangon házasságkötés nem volt. A játékok egyes változataiban a tuskót nők húzták.¹⁵

Az ekehúzás és kapcsolatosan a tuskóhúzás szokására a szomszédos népek közül elsősorban az osztrák (német) és a délszláv hagyományból ismeretes bőséges párhuzam. Az ekehúzás, tuskóhúzás nagy múltra tekint vissza az osztrák területeken. A történeti példák szerint a 15. században és később még a 17. században is lányok vagy legények ekét húztak végig a helységen. Figyelemre méltó, hogy ez időben ekehúzásról szólnak a források. Vannak azonban korai adatok arra is, hogy az ekét fatuskó helyettesítette.¹⁶

13. *Mannhardt, W.* 1904–1905.

14. *Propp* i. m. 111.; *Klimaszewska J.* 1981. 130.

15. Adatokat l. *Ferenczi I.–Ujvári Z.*, 1962.; *Ujváry Z.*, 1983.; *Mórocz K.*, 1979. 201–209.; *Györgyi E.–Ujvári Z.*, 1982. 523–524.

16. *Klier, K. M.* 1953.; *Schmidt L.*, 1980. 114–123.

A tréfás játékká alakult ekehúzás eredeti funkcióját a délszláv és a keleti szláv szokások századunkig megőrizték. Szlovén szokás szerint legények húztak egy faekét. Házról-házra jártak és az udvaron barázdát szántottak. A felhasított földbe magokat vetettek.¹⁷ A hasonló bolgár rituális szántásban és vetésben az egész közösség részt vett. A szokás termékenységarzó funkcióját egy fából készült, pirosra festett falosz is mutatja.¹⁸ A rítusjelleg a keleti szlávok hagyományában is jól megfigyelhető. Az ekehúzás a keleti szlávok körében rendkívül nagy területen ismeretes volt. Az ekét a karácsonyi újévi ünnepkörben vitték a szokás résztvevői. Az ekével a hóban szántottak és magokat vetettek. A játékosok a házakba is betértek, ahol a szántást, a vetést és a kaszálást imitálták. A szántás rituális funkciójára mutat az a példa, amely szerint ha a nagy hó miatt sem az utcán, sem az udvaron nem lehetett szántani, akkor az ekét a padlásra vitték, és a padlás földjén húzták végig.¹⁹ Az ekehúzás tuskóhúzássá alakult változataira az ukránok köréből vannak példák. A *maszlenyica* (húshagyóhétfő) hétfőjén azoknak a lányoknak a kezéhez, akik nem mentek férjhez, illetve a nőtlen férfiak kezéhez egy fatuskót (klodka) kötöttek. A rítus elvesztését és a játékká válást mutatja az eseményt lezáró táncos mulatság is.²⁰

Az ekehúzással kapcsolatos mozzanatok jól megőrizték a játék eredeti funkcióját, a termékenységarzó mágikus szántásnak az emlékét. A játékká válás folyamata minden bizonnyal már akkor megindult, amikor olyan szokáskörben jelent meg, amelyben elsősorban a játékok domináltak. A tél-tavaszi időszak, a farsangi hagyománykör szórakoztató szokásai a rítuscselekvéseket fellazították és fokozatosan játékká alakították. A cselekmény rítusjellege egyre inkább háttérbe szorult és kialakultak azok a mozzanatok, illetve formák, amelyek funkcióban és megjelenítésben is új szokást hoztak létre.

A rítusok évszázadok, évezredek folyamán lényeges változásokon estek át. Azonban a legerősebb változásban is felfedhetők az eredeti elemek. Ebben az összefüggésben tanulságos lesz egy újjörög példa kultusz-rítus-játék fejlődési vonalára hivatkoznunk. Ebben a játékban sajátos formában jelenik meg az ekehúzás rítusa. A *Kalogheros* néven ismert játék két maszkos főalakja állatbőr öltözetben és maszokban jelenik meg. Az egyik nyilat, a másik falosz alakú botot tart a kezében. Egy öregasszonynak öltözött játékos fabábu gyermeket hordoz. A cigánymaszkos alakoskodók ekevasat készítenek. Házról-házra járnak. Egy jelenet szerint az egyik Kalogheros feleségül vesz egy álmenyasszonyt. A másik lelövi. A halottat életre keltik. Ezt követően ekét húznak, gabonát vetnek, bő termésért fohászkodnak és a cselekménysort táncal zárják le.²¹

Ez a példa kiválóan mutatja a kultusz, a rítus és a játék összefüggését. A kutatók rámutattak arra, hogy a Kalogheros játék Dionysos kultuszára vezethető vissza, sőt, eredete a kezdetleges földművelő kultúra homeopatikus mágiájában kereshető, amellyel az emberek a természet erőit igyekeztek befolyásolni. Ezt az erőt később megszemélyesítették, a Dionysos, illetve más istenség nevét vette fel. Dionysos életét az ősi mitológia ugyanúgy írja le, mint ahogy a Kalogheros játék bemutatja. Dionysos először mint bölcsőben fekvő gyermek jelenik meg. A mítosz szerint az istent üldözik és meggyilkolják. Halála azonban csak szükségszerű feltétel volt ahhoz, hogy tavasszal fel-

17. Kuret, N. 1955. 260.; Kuret, N. 1965. 79–88.; Orel, B. 1952. 151.; Drobnjakovic, B. 1960. 195.; Belovic, J. 1927. 247.

18. Vakerelski, C. 1965. 343. ff.; Vakerelski, C. 1969. 126. ff.; Vakerelski, C. 1943. 39. ff.; Arnau-doff, M. 1917. 23. ff.; Angelova, R. 1967. 226. ff.; Zlatkovskaja, T. D. 1967. 31. ff.

19. Szavuskina, N. I. 1927. 25.; Propp, 1963.

20. Zelenin, 1927. 382.

21. Megas, G. A. 1963. 63–65.

támadjon. Ez minden kétséget kizáróan a vegetáció kultuszából ered, egészen pontosan abból a hitből, amely szerint a vegetáció szellemlénye minden évben megszületik és elpusztul.²² És ezen a ponton kapcsolódnak azok a népi játékok, amelyekben a halál, a temetés, a feltámadás és az újjászületés mozzanatai figyelhetők meg. Ezek a játékok felvetik az ősök és a vegetáció kultuszának az emlékeit. Ezek egyes szokásokban világosabban, másokban halványabban jutnak kifejezésre. Sok játékban azonban olyan erős változások következtek be, hogy bennük aligha lehet ma már a korábbi állapot tükröződését megfigyelni. A már megváltozott játékokból további újabb játékok alakultak és olyan variánsok jöttek létre, amelyeknek az ősi alappal alig, vagy nagyon áttételesen van kapcsolata. A rítusok a fejlődés során népi játékokká alakultak, bennük a mágikus vonások csak egyes motívumok csökevényes részleteként figyelhetők meg. Azonban még ezeket az elemeket is egyre inkább kiszorították a realitással összefüggő jelenetek, olyannyira, hogy a mágikus célzatosság teljesen eltűnt.²³ A rítus a játéknak adta át a helyét.

A rítuscselekvés játékká alakulásának folyamata legjobban a keleti szlávok *Kosztroma* (*Kosztuba*, *Kosztub*, *Kosztrobunyka*) néven ismert játékában követhető nyomon, amelyről fentebb már tettünk említést. Ezt az orosz kutatók a népi színjátszás olyan sajátos példájaként említik, amely jól mutatja a szertartásnak, a rítusnak színieszéledéséig való fejlődését. A cselekménysorozatban a megjelenített esemény olyan folyamaton megy át, amely a rítust teatralizált jelenetvé változtatja. A rítus az epizódok beékelődésével, közjátékszerű jelenetekkel teljesen átalakult.²⁴

A *Kosztromát* egy leány alakítja. A szerep szerint mozdulatlanul fekszik, haldoklik. Asszonyok, lányok táncolnak körülötte. A súlyos beteg *Kosztroma* mellett egy asszony a kender, a len vászonná váló feldolgozásának munkafázisait utánozzák. A beteg *Kosztroma* a munkafolyamatok végén, amikor a vászon „elkészül”, meghal. Jajveszékelve siratják és eltemetik.²⁵ A halál és a temetés mindegyik változat lényeges eleme.²⁶ Több változatban a munkafolyamatot is utánozták: gereblyélést, boronálást, vetést, kapálást, kéveketést, betakarítást, cséplést és őrlést. A komédiává alakult játékok középpontjában azonban már csak a „hős” halála, eltemetése és feltámadása áll. Néhol a *Kosztromát* alakító személyt deszkára vagy teknőbe fektetik és a folyóhoz viszik. Az ilyen változatokban a temetés adja a fő attrakciót. Sok helyen a *Kosztromát* egy lányruhába öltöztetett szalmabábu „alakítja”. A bábú teknőbe teszik és sírással, jajgatással a tóhoz vagy folyóhoz kísérik és a vízbe dobják. Más változatok szerint a *Kosztroma–Kosztuba* bábú a földbe temetik. A játékká, a temetés paródiájává alakulást mutatja az, amikor már megjelenik a papot alakító játékos, aki gyékényruhájával a pap miseruháját utánozza, s egy másik szereplő füstölőként egy bocskort himbál a kezében. Az ilyen jeleneteket rendszerint harsány nevetés kísérte, sőt bizonyos erotikus fesztelenségre is vannak adatok.²⁷

A *Kosztromával*, *Kosztubával* kapcsolatos játékváltozatok eredetéről és funkciójáról a legkülönbözőbb magyarázatok alakultak ki az orosz, illetőleg általában a szláv kutatók körében. Tekintették a *Kosztromát* mítikus lénynek, a tél-tavaszi megszemélyesítőjének, meghaló és feltámadó istenségnek, a vegetációs erő szimbólumának, kapcsolatba hozták a *Morena–Morenával*, az ősök kultuszával stb.

22. *Megas*, 1963. 66.

23. *Csicserov*, 1957. 211–212.

24. *Krupjanszkaja*, V. J. 1954. 388.

25. *Kulakovszkij*, L. 1953. 21–22.; *Krupjanszkaja*, 1954. 388.

26. *Zilynskyj*, O. 1968. 200–201.

27. *Guszev* i. m. 30–35.; *Propp*, 1963. 86–88. 133.

A halál és a temetés különösen nagy hangsúlyt kapott a különböző teóriákban. A temetést utánzó játékok fő formáira az európai népek körében bőséggel vannak párhuzamok. A szokás értelmezését illetően a nem szláv hagyományt vizsgálók körében is a legkülönbözőbb, szinte országonként eltérő magyarázatok születtek. Néhány nézet általánosan ismert. Így pl. az, amely szerint a temetési játék a vegetáció pusztulásával függ össze, illetőleg az évszakváltozás fejeződik ki benne. A középkori *haláltánc* hagyománykörének a hatását is hangsúlyozzák. Az adatok sokasága bizonyítja, hogy a halottas játékokba különböző szokáselemek, hiedelemmotívumok kapcsolódtak. Hasonló témakörű szokásokkal, játékokkal kontaminálódtak és új részletekkel bővültek (pl. az egyházi szertartás utánzása).

A *Kosztroma* játék értelmezésével kapcsolatban a szláv kutatók egy alap gondolatban megegyeznek: *Kosztroma-Kosztuba (Jariló)* egy mitologikus (szimbolikus) lényt képvisel. Ezt a lényt megjeleníthette élő személy vagy bábu. A bemutatás különböző változataiban az egykori szertartás játékká alakulása jól megfigyelhető. A kontaminálódás következtében olyan részletekkel bővült (pl. erotikus vonatkozások), amelyek a játékot dramaturgiaiailag is módosították, s ugyanakkor az eredeti kultikus alaptól teljesen leválasztották.

Az említett példák meggyőzhetek bennünket arról, hogy a dramatikus szokások és a népi színjátékok vizsgálata során milyen sokféle magyarázattal találkozunk. Az eredetet és a funkciót illetően különböző feltevések ismeretesek. A rítus jellegű cselekvések értelmezésére és a játékká alakulás folyamatára változatos teóriák jöttek létre. A „végeredmény” aszerint alakult, hogy milyen szempont érvényesült: a vegetációs kultusz, halottkultusz, mágia, mítosz vagy különböző szertartások, vallási cselekmények irányából közelítettek-e a kutatók a játékok elemzéséhez.

A kutatók általában egyetértenek abban, hogy a dramatikus szokások, népi színjátékok eredeti értelmének felfedésénél az ősi rítusokig, mítoszokig kell visszanyúlni, azonban nem kétséges, hogy az európai anyag már olyan erős és többszöri jelentésváltozáson ment át, hogy csak halvány nyomokban, részelemekben mutatható ki az ősalapal való kapcsolat. A kultikus háttér különösen előtérbe került a középkori dráma vizsgálatánál.²⁸ A kultikus játékokkal kapcsolatos elmélet olyan erősen hatott, hogy az egész szokásvilág kutatására kiterjedt. A „germán kultikus játék” fogalma és tézise számos kutató szemléletére rányomja a bélyegét. Ez gyakran téves magyarázatokhoz és eredményekhez vezetett. Nem kevésbé volt egyoldalú az az eredet-elmélet sem, amely a misztériumjátékokat az egyházi liturgiával hozta összefüggésbe. A kutatás során más szempontok is érvényesültek.²⁹ A különböző elméletek főleg német anyagon alapultak. Ezek a magyar hagyományra csak részben alkalmazhatók.³⁰ Ugyanez állapítható meg a szláv népek dramatikus szokásaival és színjátékaival kapcsolatban is.³¹ A nagyfokú hasonlóság azonban bizonyos összefüggéseket és kapcsolatokat mindenképpen feltételez mind horizontálisan, mind vertikálisan az európai népek műveltségének múltjában és további vizsgálatokat kíván.

28. L. pl. *Stumpfl, R.* 1936.

29. L. pl. *Höffler, O.* 1935.

30. Jól mutatják ezt pl. *Dömötör T.*, vizsgálatai.

31. L. pl. *Csicserov, V. I., Propp, V. J.* és *Guszev, V. E.* idézett munkáit.

IRODALOM

- Angelova, R.*
1967. Les masques populaires bulgares. Schweizerisches Archiv für Volkskunde, LXIII.
- Arnaudoff, M.*
1917. Die bulgarischen Festbräuche. Leipzig
- Belovič, J.*
1927. Die Sitten der Südslawen. Dresden
- Csicserov, V. I.*
1957. Zimnij period ruzszkogo zemledelcseszko kalendarija XV–XIX. vekor. Moszkva
- Dömötör T.*
1983. A népszokások költészete. Budapest
1983. Naptári ünnepek, népi színháztársulás. Budapest
- Drobjakovč, B.*
1960. Etnologija naroda Jugoslavije. Proi deo. Beograd.
- Ebong, I. A.*
1984. Mask and Masking: A Survey of Their Universal Application, to Theatre Practice. Anthropos
- Ferenczi I.–Ujváry Z.*
1962. Farsangi dramatikus játékok Szatmárban. Debrecen
- Frazer, J. G.*
The Golden Bough
- Guszev, V. E.*
1977. Isztoki ruzszkogo narodnogo tyeatra. Leningrad.
- Györgyi E.–Ujváry Z.*
1982. Vénlánycsúfolás. Magyar Néprajzi Lexikon, V. Budapest
- Höffler, O.*
1935. Kultische Geheimbünde der Germanen. Frankfurt am Main
- Klier, K. M.*
1953. Das Blochziehen. Ein Faschingsbrauch von der Südostgrenze Österreichs. Eisenstadt
- Klimaszewska, J.*
1981. Doroczne obrzedy ludowe. In: Etnografia Polski, II.
- Krappe, A. H.*
1964. The Science of Folklore. New York
- Krepjanszkaja, V. I.*
1954. Narodnij tyeatr. In: Ruzszkoje narodnoje poeticeszkoje tvorcsezstvo (red.: P. G. Bogatirjev)
- Kretzenbacher, L.*
1951. Lebendiges Volksschauspiel in Steiermark. Wien
- Kulakovszkij, L.*
1953. Az orosz népi színháztársulás forrásainál. Színháztörténeti Értesítő. 2. sz.
- Kuret, N.*
1955. Aus der Maskenwelt der Slowenen. In: Masken in Mitteleuropa (red.: Schmidt, L.) Wien
1965. Maschere a mascheramenti rituali degli Sloveni lungo il confine friulano – sloveno. Lares, XXXI.
- Lommel, A.*
1981. Masks. Their Meaning and Funktion. New York
- Mannhardt, W.*
1904–1905. Wald-und Feldkulte, I–II.² Berlin
- Megas, G. A.*
1963. Greek Calendar Customs. Athen
- Mórocz K.,*
1979. Tőkehúzás. (Farsangi népszokás Vágdfarsangon). In: Kodály Zoltán nyomán. Bratislava

- Nilson, M. P.*
1941. Geschichte der griechischen Religion, I. München
- Orel, B.*
1952. Slovenski ljudski običaji. In: Národopisje Slovencev, II. Ljubljana
- Propp, V. J.*
1963. Russzkija agrarnije prazdnyiki. Leningrad
- Schmidt, L.*
1980. Das alte Volksschauspiel des Burgenlandes. Wien
- Schweegee-Höffel, A.*
1980. Masken und Mythen. Wien
- Stumpfl, R.*
1936. Kultspiele der Germanen als Ursprung des mittelalterlichen Dramas. Berlin
- Szavuskina, N. I.*
1976. Russzkij narodnij tyeatr. Moszkva
- Ujváry Z.,*
1983. Játék és maszk, I. Debrecen
- Vakerelski, C.*
1943. Bulgarski prazdnečni običaj. Sofia
1965. Etnografia Bulgarii. Wrocław
1969. Jeux et coutumes théâtrales chez les Bulgares. Ethnologia Slavica, I.
- Zelenin, D.*
1927. Russische (ostslawische) Volkskunde. Berlin–Leipzig
- Zilynskyj, O.*
1968. Iz isztorii vosztocnoszlavjanszkih narodnüh igr (Kosztroma–Kosztzub). Russzkij Folklor, XI.
- Zlatkovskaja, T. D.*
1967. O proiszkhozsgeyeni nyektorich elementov Kukerszkogo obrjada u Bolgar. Szovjetszkaja Etnografija

ELEMENTE DES KULTES UND RITUS IM DRAMATISCHEN SPIEL

Die Forscher, die die Masken, dramatischen Gebräuche und Spiele, die oft dazugehörigen Tänze der europäischen und nichteuropäischen Völker zu beschreiben versuchten, widmeten den Mythen und Kulturen grosse Aufmerksamkeit.

Die meisten Wissenschaftler sind im Einverständnis damit, dass man bei der Erforschung des ursprünglichen Sinnes der dramatischen Gebräuche und Spiele bis zu den alten Riten und Mythen zurückgreifen soll. Im europäischen Stoff hat sich aber ein tiefgreifender Bedeutungswandel vollzogen und die Beziehung mit der kultischen Grundlage ist deshalb nur in Spuren nachzuweisen. Bei der Erforschung des Mittelalterlichen Dramas wurde die kultische Grundlage besonders vordergründig. Die Theorie der kultischen Spiele übte einen grossen Einfluss aus. Die These des germanischen kultischen Spieles war für die Forscher bestimmend, was oft zu falschen Ergebnissen führte. Die Theorie, die die Mysterienspiele mit der Liturgie der Kirche in Zusammenhang brachte, war nicht weniger einseitig. Die Lehren stützten sich vor allem auf deutschen Stoff. Sie sind aber nicht unbeschränkt auf die ungarische Tradition anzuwenden. Die Feststellung gilt auch für die dramatischen Gebräuche und Spiele der slawischen Völker.

Die grossen Ähnlichkeiten setzen aber gewisse vertikale und horizontale Zusammenhänge in der europäischen Kultur voraus, was eine weitere Forschungsaufgabe darstellt.

Zoltán Ujváry